

СТРАТЕГІЧНА ПАРАДИГМА ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ

УДК 330.341.1:338(477)

Л. А. СУХОДОЛЬСЬКА, Р. Ф. АТАМАНЮК

Хмельницький національний університет

ПРОБЛЕМИ ТА НЕГАТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Інноваційний розвиток економіки притаманний всім розвиненим країнам світу, який є одночасно і фактором, і результатом економічного піднесення країн. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України, в першу чергу, характеризується вкрай незначним впливом інноваційних факторів на економічне зростання, існуванням багатьох бар'єрів, які уповільнюють підвищення рівня інновацій вітчизняної економіки та їх ефективності.

Innovative development of economy is inherent the entire developed countries of the world, which is simultaneously an and factor, and result of economic flight of countries. The modern stage of socio-economic development of Ukraine, above all things, is characterized utterly insignificant influence of innovative factors on the economy growing, by existence many bar'eriv, which slow the increase of level of innovations of domestic economy and their efficiency.

Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, фінансові ресурси, наука, стратегії.

Актуальність теми. Знаючи негативні тенденції інноваційного розвитку, які склалися в країні, можна визначити стратегії стимулювання інноваційної діяльності в Україні.

Метою даної статті є виявлення негативних тенденцій інноваційного розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад в дослідження питань інновацій та інноваційної діяльності внесли провідні вітчизняні вчені: О. Амоша, В. Амітан, Л. Антонюк, В. Василенко, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Кацура, О. Лапко, М. Кондратьєв, Б. Патон, І. Пригожин, А. Поручник, В. Савчук, Д. Черваньов, В. Шматько, а також зарубіжні вчені-класики інноваційної теорії: П. Друкер, А. Кляйхнехт, М. Портер, К. Фрімен, Дж. Хендерсон, Т. Хіросі, Й. Шумпетер та ін.

Виклад основного матеріалу. Україна, яка входила до "тридцятки" країн світової інтелектуальної еліти, успадкувала від СРСР значний науково-технічний потенціал. За даними досліджень, проведених ООН на початку ХХІ століття, Україна посідала одне з перших місць у світі за кількістю наукових співробітників. Рівень освіченості українців перевищував середній індекс країн Східної Європи і СНД.

На сьогодні Україна залишається серед світових лідерів за такими напрямками фундаментальної науки, як фізика, математика, інформатика, хімія, фізіологія, медицина; має піонерні напрацювання та прикладні розробки у сфері лазерної, криогенної, аерокосмічної техніки, засобів зв'язку та телекомунікацій, програмних продуктів; входить у "вісімку" держав, які мають необхідний науково-технічний потенціал для створення авіакосмічної техніки, та у "десятку" найбільших суднобудівних країн світу.

На відміну від розвинутих країн в Україні ще не створено національну інноваційну систему. Інноваційна діяльність характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних і соціально-ціннісних аспектів.

Інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали суттєвим фактором зростання ВВП [1].

Структурні зміни, які відбувалися протягом останнього десятиліття, характеризуються серйозним технологічним відставанням, оскільки за випуском продукції третій технологічний уклад в Україні на сьогодні становить майже 58 відсотків, четвертий – 38 відсотків і лише 4 відсотки – п'ятий технологічний уклад.

Досить неоднорідною є інноваційна активність регіонів: частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, становила від 32,6 до 3,1 відсотка, при цьому більша за середню у м. Києві, Харківській, Одеській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Вінницькій областях, значно менша – у Рівненській, Сумській і Хмельницькій областях.

Як і в попередні роки, основним джерелом фінансування витрат на інновації залишаються власні кошти підприємств, частка яких у загальному обсязі фінансування становила 84,6 %.

Стала тенденція до погіршення матеріально-технічної бази наукових установ негативно позначається на результатах їх діяльності.

В умовах зниження обсягів централізованих капітальних вкладень і недостатніх обсягів фінансування науки спостерігається фізичне та моральне старіння науково-дослідної бази, суттєве погіршення матеріального забезпечення науки. Фактичне скорочення наукового потенціалу не супроводжується необхідною реорганізацією мережі наукових організацій, загальна кількість яких збільшується.

Протягом 1995–2005 років при загальному скороченні чисельності працівників наукових організацій майже в 1,7 рази (з 293,1 тис. до 173,9 тис.) чисельність наукових працівників у галузі суспільних наук збільшилась у 1,2 рази, в галузі природничих і гуманітарних наук залишилась майже незмінною, в галузі технічних наук їх кількість зменшилась більш як у 2 рази.

У результаті переходу від природознавчого до гуманітарного підходу при підготовці спеціалістів, а також викладання економіки, менеджменту та маркетингу у вищих навчальних закладах за спрощеними підручниками західних авторів, неадаптованих до умов української економіки, різко знизились якості управлінських рішень, ефективність і конкурентоздатність суб'єктів господарювання та країни в цілому.

Погіршення якісних характеристик освітньої та наукової підготовки трудових ресурсів потенціалу знижує його конкурентоздатність в умовах зростання інтелектуальної інноваційної складової виробничого процесу, який вимагає нестандартних рішень, розвитку особистості та її ціннісної орієнтації.

Низький рівень заробітної плати науковців і матеріально-технічного забезпечення наукових досліджень, відсутність активної пропаганди досягнень вітчизняної науки та її значення в сучасних процесах розвитку економіки негативно відбиваються на престижності наукової діяльності в Україні.

Середньомісячна заробітна плата науковців залишається нижчою від законодавчо визначеної, яка має дорівнювати подвійній середній заробітній платі працівників промисловості.

Із загального числа випускників вищих навчальних закладів, які отримують дипломи магістра та спеціаліста, лише 0,6 відсотка влаштовуються на роботу до наукових організацій [2].

Основними недоліками у формуванні національної інноваційної системи є:

1. Відсутність стратегії переходу України до інноваційної моделі розвитку, неналежне використання методів наукового планування на всіх рівнях управління (системного аналізу, прогнозування, оптимізації, програмно-цільових методів управління тощо), недостатній рівень інноваційної культури працівників органів державної влади.

Протягом 90-х років ХХ століття були значно послаблені інститути перспективного та поточного планування, система загальної обов'язкової стандартизації продукції та технології, система акумулювання результатів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у державних та галузевих інформаційних центрах, інші народногосподарські системи з нормативними, інформаційними або рекомендаційними функціями, що негативно позначилося на формуванні національної інноваційної системи держави.

На сьогодні проголошений перехід української економіки до інноваційної моделі розвитку не забезпечується створенням єдиної системи за наявності всіх її інституційних, організаційних і нормативно-правових складових.

Світовою практикою напрацьовано три типи стратегій інноваційного розвитку: стратегія перенесення (використання зарубіжного науково-технічного потенціалу та перенесення його досягнень на терени власної економіки), стратегія запозичення (освоєння виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили та наявного науково-технічного потенціалу), стратегія нарощування (використання власного науково-технічного потенціалу, залучення іноземних учених і конструкторів). В Україні переважають ознаки першого та, частково, другого типу інноваційного розвитку.

2. Недосконалість нормативно-правової бази регулювання інноваційної діяльності, поширення практики ігнорування законодавства або зупинення дії статей законів, які стосуються фінансування та стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності.

Закони про Державний бюджет України на відповідний рік протягом останніх років зупиняють дію норм законів України щодо рівня фінансового забезпечення наукової, науково-технічної, освітньої сфер, а також щодо створення пільгових умов для розвитку інноваційної діяльності.

Щорічне фінансування освіти фактично становить 4,5–6 відсотків ВВП при визначеній Законом України "Про освіту" нормі 10 відсотків.

Законодавством України, на відміну від більшості країн світу, не передбачено стимулювання залучення у науково-технічну та інноваційну сфери позабюджетних коштів, не стимулюються витрати промисловості на наукові дослідження і розробки, а також інвестиції в інноваційну сферу з боку банків та інших інвесторів.

3. Неєфективність адміністративно-організаційної структури управління науково-технічною та інноваційною діяльністю.

Діюча структура управління науково-технічною та інноваційною сферами має велику кількість елементів, взаємодія та загальна координація яких не забезпечена відповідним організаційним підпорядкуванням, а також системним і комплексним розподілом повноважень.

Міністерство освіти і науки України не повною мірою забезпечує виконання покладених на нього функцій головного органу з питань формування та реалізації інноваційної політики в Україні, зокрема не запроваджено дієвого моніторингу та системи звітності щодо виконання суб'єктами підприємницької діяльності, крім технопарків, інноваційних проектів, відсутні фінансові важелі впливу на інноваційні процеси.

Залишається нереалізованим положення Закону України "Про інноваційну діяльність" щодо організаційної системи управління інноваційними процесами, зокрема створення уповноважених і регіональних установ.

Наявна структура державного управління науково-технічною та інноваційною сферами не

забезпечує реалізацію державної науково-технічної та інноваційної політики. Не налагоджено координацію взаємодії науки з виробництвом, ефективне використання вітчизняних науково-технічних здобутків, орієнтування науково-технічної діяльності на потреби економіки. Структурна трансформація науки в Україні не взаємопов'язана і не підпорядкована завданням структурної перебудови національної економіки.

4. Недостатній рівень фінансового забезпечення реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики.

Структура фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності є деформованою. За даними Державного комітету статистики України, у 2006 році питома вага видатків на науку у ВВП становила 0,96 відсотка, у тому числі коштів державного бюджету 0,38 відсотка ВВП.

У загальному розподілі асигнувань на науку з усіх джерел на кошти державного бюджету припадало 39,7 відсотків, не набагато меншу частку становлять кошти вітчизняних замовників (30,3 відсотків), п'яту частину – кошти іноземних замовників (19,4 відсотків).

Низькими залишаються обсяги державного замовлення на новітні технології, які щорічно становлять близько 1 відсотка бюджетного фінансування наукової сфери.

5. Неефективне використання наявних фінансових та інвестиційних ресурсів для реалізації державної науково-технічної та інноваційної політики.

Розпорошеність бюджетних видатків між їх численними розпорядниками, відсутність ефективного механізму координації використання коштів за бюджетними програмами поглиблює проблему фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності.

Фінансування наукової сфери здійснюється шляхом розпису бюджетних видатків їх численним головним розпорядникам (44 – у 2004 році, 38 – у 2005 році). Найбільшу фінансову підтримку отримує академічний сектор науки – близько 75 відсотків видатків загального фонду державного бюджету, 13 відсотків припадає на Міністерство освіти і науки України, 12 відсотків отримує решта головних розпорядників. Державним фондом фундаментальних досліджень здійснюється підтримка фундаментальних досліджень за грантами, зокрема і для молодих учених. Щорічне фінансування фундаментальних досліджень за грантами фонду становить близько 9 млн гривень, або 0,6 відсотка бюджетного фінансування наукової сфери.

Низьким є рівень якості матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів і наукових організацій. Наявний стан матеріально-технічної та лабораторної бази наукових установ і вищих навчальних закладів не забезпечує проведення наукових досліджень на загальносвітовому рівні, не сприяє впровадженню інноваційних освітніх технологій та вихованню інноваційно-орієнтованого громадянина, знижує конкурентоспроможність випускників навчальних закладів на ринку праці, створює перешкоди на шляху інтеграції української освіти до європейського та світового освітніх просторів.

6. Повільне формування в Україні сучасного і масштабного ринку інноваційної продукції, інфраструктури інноваційної діяльності.

Базове законодавство, необхідне для формування та розвитку в Україні національної інноваційної системи, певною мірою вже створено, але його практичне застосування стримується недостатньою інфраструктурою, нерозвинутістю системи інноваційного менеджменту, захисту прав інтелектуальної власності. Вітчизняні винахідники і розробники не можуть реалізувати в Україні економічний потенціал багатьох своїх розробок.

Продовжується тенденція зменшення кількості поданих до Державного департаменту інтелектуальної власності заявок на винаходи (порівняно з 2005 роком вона зменшилася на 13,6 відсотків). Кількість використаних у виробничому процесі винаходів порівняно з попереднім роком зменшилася на 19,8 відсотків.

Порівняно з 1991 роком в Україні більш як у 20 разів скоротилася кількість винахідників і раціоналізаторів. Незначною є частка підприємств, на яких здійснюється винахідницька та раціоналізаторська діяльність. Україна суттєво відстає від розвинутих країн за показниками експорту-імпорту технологій.

Неупереджений аналіз свідчить про системний, інтегральний характер процесів, що відбуваються в інвестиційній сфері. Іншими словами, законодавчий компонент є лише одним з факторів, хоча і дуже важливим [4].

Для України як держави з перехідною економікою тільки інноваційна стратегія може визначати шлях соціально-економічних перетворень. Інноваційні механізми економічного розвитку повинні використовувати наявний науково-технічний потенціал і базуватися на відповідній інфраструктурі. Проте існуюче законодавство щодо технопарків є явно недосконалим. Відсутні чіткі механізми і регламентовані терміни розгляду інноваційних проектів, має місце правова незахищеність проектів, що ускладнюють діяльність технопарків і приводить до утисків з боку контролюючих органів, а це відвертає інвесторів від фінансування інноваційних проектів. Більше того, розглядаються пропозиції щодо недоцільності надання передбачених законодавством пільг для технопарків.

Активізація інноваційної діяльності вимагає нових форм і методів упровадження досягнень науки і техніки, насамперед за рахунок розширення інноваційного ринку. Нині його в Україні практично немає, а

становлення йде досить повільно. Можна ясно побачити недоліки розвитку інноваційного ринку: неринковий характер формування цін, безсистемність у визначенні безпосередніх замовників і споживачів виконаних розробок; не здійснюються аукціонні торги інноваційних розробок, немає інноваційних бірж і ефективної реклами; відчувається дефіцит маркетингових досліджень, низька питома вага витрат на інноваційну діяльність у капіталовкладеннях і т.п.

Зрештою, розвиток інноваційного ринку стримується недостатніми темпами створення недержавних науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій.

Для ефективного розвитку інноваційного ринку потрібна реалізація широкого спектра заходів: забезпечення фінансування ресурсами пріоритетних напрямків наукових розробок, розширення джерел фінансування на основі спеціальних цільових, венчурних фондів, створення механізмів державного стимулювання ефективного використання приватних і іноземних інвестицій в наукомісткі області, у пріоритетні науково-технічні розробки, зменшення импортозалежності економіки, а також розширення форм інфраструктури інноваційного ринку (технопарки, наукові центри, торговельні інноваційні біржі, використання можливостей маленького і середнього бізнесу) [3].

Висновки. Головними орієнтирами стратегії стимулювання інноваційної діяльності в Україні мають стати:

- проведення заходів національного та регіонального рівня, які сприятимуть поліпшенню якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу;
- забезпечення зростання капіталу національної економіки на новій технологічній основі;
- зміна технологічної та відтворювальної структури капітальних вкладень;
- здійснення ефективного розподілу обмежених фінансових ресурсів максимально концентруючи наявні кошти на важливих напрямках науково-технічного прогресу;
- визначення системи пріоритетів державної підтримки інноваційної діяльності шляхом розробки та прийняття закону про державні наукові та науково-технічні програми;
- створення умов для залучення додаткових фінансових ресурсів, у тому числі іноземних інвестицій, шляхом створення банку інноваційних проектів на базі Державного фонду фундаментальних досліджень, Державної інноваційної компанії тощо [5].

Таким чином, існуючі механізми досягнення стратегічних пріоритетів в інноваційній сфері є недовгим та потребують перегляду. З огляду на зазначене проблема створення економічного механізму, що дозволяє генерувати, відтворювати та використовувати науково-технічні інновації для підвищення темпів економічного розвитку й якості життя в нашій країні, набуває надзвичайно актуального значення.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» № 40 – IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Данько М. Проблеми прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки / М. Данько // Економіка України. – 2000. – № 5. – С. 35–40.
3. Маевский В. Эволюционная теория и технологический прогресс / В. Маевский // Вопросы экономики. – 2001. – № 11. – С. 5–16.
4. Патон Б. Інноваційний шлях розвитку економіки України / Б. Патон // Вісн. НАН України. – 2001. – № 2. – С. 11–16.
5. Александрова В. П. Прогнозування впливу інноваційних факторів на розвиток економіки України / В. П. Александрова, М. І. Скрипниченко, Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 1–2. – С. 9–26.
6. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації : парламентські слухання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

Надійшла 11.10.2010